

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut
Uusima aja osakond

Saskia Emily Mülle

Austraalia väliseestlaste poliitiline tegevus ja suhtlus Austraalia võimuorganitega

1960. – 1980. aastatel

Uurimistöö

Juhendaja: Kaarel Piirimäe, PhD

Tartu 2024

Sissejuhatus

Nõukogude okupatsiooni ja Teise maailmasõja varjus põgenes tuhandeid eestlasi välismaale, Austraaliasse jõuti peamiselt Saksamaa põgenikelaagritest 1948–50 aastate vahel.¹ Koos varasema eestlaste populatsiooniga Austraalias, ligikaudu 1000 inimest, oli sajandi keskpaigaks eestlasi seal üle 7000.² Eestlastest põgenike olukorda Austraalias on sõjajärgsetel aastatel peetud võrreldes teiste peamiste sihtriikidega, Rootsi, Kanada ja Ameerika Ühendriikidega, üheks parimaks. Sinna võeti vastu põgenikke koos peredega³ ning Austraalia riigipoolne kaheaastane töökohustus tagas neile kõigile esialgse elukoha.⁴ Austraalia pakutud paremad vastuvõtu- ja elutingimused võivad olla seotud 20. sajandi I poolel püsinud Austraalia valge migratsiooni poliitikaga. See põhineb 1901. aasta immigratsiooniseadusel säilitada valge rassi domineerimine ja mitte-eurooplaste sisenemise keeld, kartes asiaatide ülekaalu ning britiliku Austraalia kadumist.⁵ Austraalia rändeminister 1945–1949 Arthur Calwell oli sõjajärgselt soosinud just Balti põgenike sisserännet, kirjeldades neid kui töökaid, haritud, kultuurilembelisi ning kõige tähtsamana välimuselt brittide sarnaseid.⁶

Uurimistöös käsitletakse Austraalia väliseestlaste poliitilist tegevust 1960ndate ja 80ndate vahelisel perioodil. Eestlaste väikese osakaalu tõttu Austraalia ühiskonnast oli nende poliitiline toiming suuresti seotud koostööl teiste Ida-Euroopa rahvastega. Töös keskendatakse selle ajavahemiku jooksul Austraalia erinevatele seisukohtadele baltlaste toetamisest ning kuidas väliseestlased oma tegevusega võisid neid mõjutada. Samuti käsitletakse 1974. aastal Austraalia valitsuse otsust tunnistada Nõukogude anneksiooni Baltiriikides *de jure* ning eestlaste reaktsiooni sellele. Primaarallikana kasutatakse kirjavahetust Eesti peakonsulaadiga New Yorgis⁷ ning Austraalia väliseesti ajakirja “Meie Kodu”⁸.

¹ Haas, Õ. Ja Siska, V. (toim.) Eestlased Austraalias. I. Adelaide: Ivoret, 1988, lk 38.

Alvre, M. Eestlased Austraalias 100 aastat. Austraalia Eesti Seltside Liit, 2018, lk 23.

² Haas, Õ. Ja Siska, V. (toim.), lk 167

³ Griffiths, Anthony R. G. FREE THE BALTICS’: AUSTRALIAN PUBLIC OPINION ON THE BALTIC STATES. *Journal of Baltic Studies*, vol. 25, no. 1, 1994, lk. 89–98, siin lk 89.

⁴ Alvre, M., lk 23.

⁵ Wesley, M. Australian Thinking About Asia. *War, Strategy and History: Essays in Honour of Professor Robert O’Neill*, lk 285–300, siin lk 291–292.

⁶ Diamond, J. Murrang: Kriisis riikide pöördepunktid. Vodja, M. (tlk.) Tallinn: Postimehe Kirjastus, 2023, lk 210–211.

Alvre, M., lk 19.

⁷ Rahvusarhiiv. Kirjavahetus Eesti Seltside Liidu jt. eestlaste organisatsioonidega Austraalias, teadmiseks saadud materjalid, ERA.1608.2.1002.

⁸ Meie kodu = Our Home. Australian Estonian Weekly. Sydney: Sydney Eesti Selts.

AESLi ja Balti Nõukogu asutamine

1940aastate lõpus hakkas suurlinnades väliseestlaste seltside arv tõusma ning nende koordineerimiseks rajati 1952. aastal Austraalia Eesti Seltside Liit.⁹ Liidu asutamise puhul saadeti õnnitlusi New Yorgi peakonsulaadist Johannes Kaivi poolt, kes soovitas neil mitte laskuda tülidesse „nagu mõnes teises riigis väliseestlaste seas tekkinud oli“.¹⁰ Liidu põhikirja koostaja A. Perand rõhutas oma avakõnes samuti, kuidas vabade eestlaste tegevus on ülemaailmselt kaasa toonud pingeid ning liit soovib säilitada neutraalsust, et vabade eestlaste olukorda mitte veelgi nõrgestada.¹¹ Siinkohal räägitakse arvatavasti Eesti Vabariigi järjepidevuse tunnustamise poleemikast erinevate pagulasorganisatsioonide vahel. Austraalia Eesti Seltsi eesmärgidena sõnastati eesti rahvuskultuuri arendamine ja säilitamine, eesti rahva vabaduse ja riigi iseseisvuse taastamine ning Austraalia riigiga suhete arendamine selle saavutamiseks.¹² Rahvuskultuuri säilitamiseks asutati seltside juurde segakoore, spordi- ja tantsuringe, raamatukogusid ning lastele keeletunde.¹³ 1952. aastal rajati väliseestlaste trükiste ja teadustööde kogumiseks Austraalia Eesti Arhiiv, mis on nüüdseks kolmas suurim arhiiv väljaspool Eestit.¹⁴ 1949. aastal hakati Sydney Eesti Seltsi poolt välja andma iganädalast ajalehte „Meie Kodu“, mille eesmärgiks oli lisaks eestlaste kogudustunde kasvatamisele ka Austraalias kommunismivastase meelsuse suurendamine ning eesti kultuuri ja riigi iseseisvuseperioodi teadvustamine.¹⁵ Järgnevalt uuritakse, kuidas Liit arendas oma teist eesmärki, milleks oli eesti rahva vabaduse ja riigi taastamist ning suhtlust Austraalia võimuorganitega.

Eestlaste arv Austraalias jäi 20. sajandil püsivalt alla 10 000 ning selleks, et oma riigi ja rahvuse soove paremini edastada kuuluti mitmetesse organisatsioonidesse. Ida-Euroopa riikide moodustatud Ikestatud Rahvaste Nõukogu peamine eesmärk oli korraldada Nõukogude Liidu

⁹ Alvre, M., lk 23–24.

¹⁰ „J. Kaivi kiri Austraalia Eesti Seltside Liidu juhatusle 23.01.1952“, ERA.1608.2.1002, 4.

¹¹ Haas, Õ. Ja Siska, V. (toim.), lk 168–169

¹² Austraalia Eesti Seltside Liit. Adelaide's Estonian Cultural Centre veebileht. Kasutatud 10.11.2024 <http://www.adelaide.eesti.org.au/aesl.html>

¹³ Alvre, M. Ja Alvre, T. The establishment of the Estonian Society of Sydney (Sydney Eesti Selts “Eesti Kodu Linda”) and creation of its own home. 2017. Sydney Eesti Selts veebileht. Kasutatud 09.11.2024. <https://sydneyeestiselts.org.au/wp-content/uploads/2022/12/History-of-Sydney-Estonian-House.pdf>

¹⁴ Eesti Arhiiv Austraalias veebileht. Kasutatud 10.11.2024. <https://archives.eesti.org.au>

„A. Perandi kiri J. Kaivile 07.04.1954“, ERA.1608.2.1002, 6.

„Salasoo, H. Eesti Arhiiv Austraalias – ülevaade tegevusest 1984“, ERA.1608.2.1002, 107–108.

¹⁵ Neeme, G. (toim.) Eestlased Austraalias II ja Uus-Meremaal, Melbourne: Australian Association of Estonian Societies, 1993, lk 138–139.

vastaseid proteste ja meeleavaldusi Austraalias.¹⁶ Eestlastele aga tähtsamaks platvormiks kujunes koostöö Balti rahvastega, mis algas koheselt pärast põgenike voogude jõudmist Austraaliasse. Esimene ühisürituse korraldati 1949. aastal küüditamispäeva mälestamiseks ning sündmus sai iga-aastaseks traditsiooniks. Laiema ühiskondliku kajastuseni jõudmiseks kutsuti sinna lisaks baltlastele ka Austraalia poliitikuid ja prominente.¹⁷ 1963 asutati Balti Informatsiooni Nõukogu (BIC), mis kujunes 1967. aastal välja Balti Nõukoguks.¹⁸ Selle organisatsiooni eesmärgiks oli omavaheline informatsiooni vahetus, tegevuse koordineerimine ning Baltimaade esindajate koondamine, et paremini avaldada oma nõudmisi Austraalia keskvalitsusele.¹⁹

Nõukogu asutamisaastal, 1967 kevadel oli väliseestlaste suurimaks küsimuseks Briti valitsuse otsus Balti kulla väljaandmisest.²⁰ Balti Nõukogu selleteemaline protestikiri Briti peaministrile 4. aprillil oli organisatsiooni esimene ühine tegevus.²¹ Nõukogu esimees oli sel ajal eestlane Mihkel Hennoste ning 4. mail vastas talle Briti opositsioonijuht Edward Heath, kes avaldas oma sügavat kahetsust, kuid tõdes, et praktilised lahendused puuduvad, sest eestlastele pole enam võimalik raha tagasi anda. Sellegipoolest tõdes Heath, et Baltimaade okupatsiooni Nõukogude Liidu poolt peetakse julmaks agressiooniks.²² Balti Nõukogu ilmselge pettumus Ühendkuningriigi tegevuses kajastub Hennoste kirjas peakonsul Ernst Jaaksonile, kus avaldatakse nõrdimust sõpradest lääneriikide Balti riikide toetamise vähenemises.²³ Väliseestlased korralasid üle riigi Briti valitsuse vastaseid meeleavaldusi ning nende kajastus jõudis Austraalia ajakirjandusse ja televisiooni.²⁴ Balti Nõukogu asutamise kokkulangemine Balti kulla väljaandmisega võimaldas koguda oma tegevusele meediakajastust, luues organisatsioonile tugeva põhja, mille pealt järgnevatel kümnenditel töötada.

1968. aastal tähistasid Austraalia väliseestlased Eesti vabariigi 50. aastapäeva, mille puhul saadeti kirju Austraalia võimuorganitele. Austraalia peaministri John Gortoni poolt saadeti 7.

¹⁶ Neeme, G. (toim.), lk 10.

¹⁷ Haas, Õ. Ja Siska, V. (toim.), lk 20.

¹⁸ Hennoste, M. Austraalia Eesti Seltside Liit 1952 - 1986 : ajalooline ülevaade. Adelaide: Austraalia Eesti Seltside Liit, 1986, lk 119–120.

¹⁹ Haas, Õ. Ja Siska, V. (toim.), lk 196–197.

²⁰ Kangur, S. Balti kuld, Eesti diasporaa ja Ühendkuningriigi–NSV Liidu vastastikuste nõudmiste leping 1960. aastate lõpul, Tartu Ülikool, 2019, lk 15.

²¹ Hennoste, M., lk 119–120.

²² „A. Fletcheri kiri M. Hennostele 04.05.1967“, ERA.1608.2.1002, 20–21.

²³ „M. Hennoste kiri E. Jaaksonile 18.05.1967“, ERA.1608.2.1002, 22.

²⁴ „M. Hennoste kiri E. Jaaksonile 22.06.1967“, ERA.1608.2.1002, 23.

märtsil kiri Mihkel Hennostele õnnitlustega EV aastapäeva puhul.²⁵ Kirjas rõhutatakse Austraalia jätkuvat toetust Eesti riigile ning tänuavaldust tublidele eesti põgenikele, kes Austraalia riigi arendamisesse panustavad. Samuti märgitakse, et Austraalia ei ole tunnustanud Eesti inkorporeerimist Nõukogude Liitu ning neile kuulub enesemääramisõigus, mille maha surumine on õigusevastane. Austraalia esindajad ÜROs olevat igal võimalusel sõna võtnud Nõukogude kolonialismist ning jätkavad selle teema püstitamist. Huvitaval kombel kasutatakse kirjas Nõukogude Liidu tegevuse kirjeldamiseks Baltiriikides terminit „kolonialism“. Ajaloolaste seas on Nõukogude Liidu tegevuse defineerimine okupatsiooni või kolonialismina tekitanud lahkkelisid.²⁶ Kaasajal oli väliseestlaste seas levinud Nõukogude Liidu tegevusest just kolonialismi termini all kõnelda laiema rahvusvahelise tähelepanuni jõudmiseks²⁷, sama taktikat kasutas ka BATUN 60ndate lõpus²⁸. Rahvusvahelise õiguse kohaselt ei peetud aga Baltiriike kunagi Nõukogude Liidu kolooniateks, kuid lääneriigid pidasid nende okupatsiooni õigusvastaseks ja ei tunnustanud nende inkorporeerimist Nõukogude Liitu *de jure*.²⁹ Austraalia oli hoidnud lääneliitlastega sel teemal ühist joont kuni 1974. aastani.

Nõukogude anneksiooni tunnustamine Baltiriikides *de jure*

1972. aastal sai leiborist Edward Gough Whitlam Austraalia peaministriks riigis, mida olid pikalt juhtinud liberaalid, kelle välispoliitiline suund oli oma lääneliitlastega ühiselt anti-kommunistlik.³⁰ Oma valimiskampaanias rõhutas Whitlam korduvalt nii meediale kui otse baltlastega suheldes, et jätkab Austraalia senist mittetunnustamispoliitikat.³¹ 1968. aastal oli Whitlam toonase opositsioonijuhina saatnud Hennostele kirja õnnitledes eestlasi iseseisvuspäeva puhul ja tõdes, et leiboristid ei plaani Nõukogude Liidu anneksiooni Balti riikides tunnustada ning jätkavad vabade eestlaste toetamist.³² Seda enam oli Whitlami otsus tunnustada *de jure* Nõukogude anneksiooni Baltiriikides 1974. aasta augustis suureks

²⁵ „J. Gortoni kiri M. Hennostele 07.03.1968“, ERA.1608.2.1002, 35.

²⁶ Annus, E. The Problem of Soviet Colonialism in The Baltics, *Journal of Baltic Studies*, vol. 43, no. 1, 2012, lk 21–45, siin lk 22.

²⁷ Samas, lk 23.

²⁸ Piirimäe, K. Baltic Appeal to the United Nations and the failed attempt to spread anti-colonial self-determination to Europe, 1966-1971, lk 3.

²⁹ Annus, E., lk 32.

³⁰ Seeberg-Gordon, J. Endorsing Annexation? The Whitlam Government's De Jure Recognition of the Soviet Baltic States. *Australian Journal of Politics and History*, vol. 69, 2023, lk 647–666, siin lk 651–652.

³¹ Seeberg-Gordon, J., lk 654

Märtson, T. Balti riikide annekteerimise tunnustamine Austraalia poolt. *Ajalooline Ajakiri*, vol. 135, no. 1, 2011, lk 65–84, siin lk 67.

³² „E. G. Whitlami kiri M. Hennostele 18.03.1968“, ERA.1608.2.1002, 41.

üllatuseks nii baltlastele, austraallastele kui lääneliitlastele.³³ Peaminister ise tõdes, et ostus sündis spontaanselt, kuid tänaseks avalikustatud 1973. aasta Austraalia ja Uus-Meremaa esindajate vahelisest kirjavahetusest selgub, et Baltiriikide iseseisvumist ei peetud võimalikuks üle 30 aasta kestnud Nõukogude okupatsiooni järel.³⁴ Samuti selgub Austraalia diplomaadi H. Gilchristi kirjast Kanada suursaadikule C. D. Fogerthyle 1973. aasta juunis, et Austraalia välispoliitiline suund liigub järjest rohkem maailma tegeliku olukorraga leppimiseni ja selle tunnustamiseni.³⁵ Seega oli Austraalia võimuorganites tunnustamise muudatust planeeritud juba vähemalt aasta aega varem ning Whitlami kavatsus seda varjata võis tuleneda soovist baltlaste pahameelt vähendada, sest varasemalt oli ta neile toetust avaldanud.

Whitlami välispoliitilise suuna muudatuste ajendiks võib pidada soovi suurendada Austraalia rolli rahvusvahelises poliitikas. Ta pidas Austraalia ning lääneliitlaste mittetunnustamise poliitikat ebarealistlikuks ning maailma tõelist olukorda mitte aktsepteerivaks.³⁶ Whitlam tõdes oma kõnes ÜRO pressikonverentsil 1. oktoobril 1974, et loodab lääneliitlastelt Austraaliast eeskju võtmist ning samasuguste muudatuste sisseviimist.³⁷ Eesmärki enda ja Austraalia rolli suurendamisest rahvusvahelises poliitikas tõendab tema võimalik soov saada ÜRO järgmiseks presidendiks, mille saavutamiseks lootis ta saada Nõukogude Liidu hääli.³⁸ Kuigi Whitlam eeldas baltlaste pettumust otsuse üle, ei uskunud ta seda erakonna populaarsust vähendamast ning Austraalia ühiskondlikku meelsust muutmast. Balti riikide põgenikud olid antikommunistliku liberaalide partei pikaajased valijad ning Austraalias 70ndatel populaarsust koguvale sotsiaaldemokraatlikule liikumisele ei pidanud nende pahameel mõju avaldama.³⁹ Whitlam alahindas baltlaste protestide mõju ühiskonnas ning ei osanud ette näha lääneliitlaste pahameelt Austraalia otsuse üle, mis viis 1975. aastal selle tühistamiseni.

Balti riikide põgenikud korraldasid augusti ja septembri kuu vältel Austraalia suurlinnades pidevalt meelevaldusi valitsuse otsuse üle. Nende algamisel ja koordineerimisel oli kandev

³³ Märtson, T., lk 78.

³⁴ Wikileaks: Australia abandoned non-recognition looking at Baltic immigrant vote. *Postimees*, 15.03.2013. Kasutatud 21.10.2024. <https://news.postimees.ee/1202860/wikileaks-australia-abandoned-non-recognition-looking-at-baltic-immigrant-vote>

Märtson, T. lk 70–71.

³⁵ National Archive of Australia „H. Gilchristi kiri Fogerty’le 08.06.1973“ A1838, 1506/2 Part, 3.

³⁶ Seeberg-Gordon, J., lk 652–653.

³⁷ Märtson, T., lk 72.

³⁸ Märtson, T., lk 68–69.

³⁹ Griffiths, Anthony R. G, lk 70.

roll Balti Nõukogu ja linnade seltsidel.⁴⁰ Samuti kutsus baltlasi üles protestidele väliseesti ajakirjas „Meie Kodu“, kus Venemaad kutsuti koloniaalriigiks diktaatorliku režiimi all ning Whitlami süüdistati kahepalgelisuses nendega koostööle asumises.⁴¹ Baltlaste protestide võimendamisele andis olulise panuse opositsioonipoliitikute igakülgne toetuseavaldus. Näiteks osalesid mitmetel meeleavaldustel senaator J. P. Sims⁴² ja parlamendi opositsioonijuht B. Snedden, kes nimetas valitsuse tegevust lääneriikide reetmiseks ja Austraalia häbiplekiks.⁴³ Suurimaks meeleavalduseks kujunes 19. septembril toimunud protest Canberra parlamendihoone ees, kuhu oli kogunenud paar tuhat baltlast. Lisaks Balti riikide esindajatele kõnelesid publiku ees mitmeid tuntud opositsioonipoliitikuid, avaldades oma poolehoidu baltlastele ning kinnitasid võimule saades otsuse kiirkorras tühistamist.⁴⁴ Sündmuse õnnestumist tõestab selle lai kajastus Austraalia meediakanalite poolt⁴⁵ ning korrespondendi Peter Harvey väljaütlemine raadios “baltlaste demonstratsioon oli ilusaim, mõjuvaim ja paremini õnnestunud, mida oleme Canberras näinud”⁴⁶. 1975. aastal tekkinud valitsuskriisiga riigieelarve koostamisest tagandati Whitlam⁴⁷ ning taas võimule saanud liberaalide esimees Malcolm Fraser võttis tunnustamisotsuse tagasi oma võimu neljandal päeval.⁴⁸ Baltlaste protestide lai kajastus meedias ning selleteemaline opositsiooni erakondade kriitika suurendas Austraalia ühiskonna teadvust nende riikide olukorrast Nõukogude okupatsiooni all, mis võis omakorda mõjutada Austraalia Baltiriikide suunalist poliitikat järgmisel kümnendil.

Väliseestlaste poliitiliselt aktiivseim periood

1979. aasta oktoobris toimus Nõukogude punaarmee orkestri kontserttuur Austraalia suurlinnades. Eestlased, koos teiste ikestatud rahvaste esindajatega korraldasid teatrimajade ees meeleavaldusi ja jagasid külalistele programme, mille eesmärk oli kirjeldada punaarmee

⁴⁰ Neeme, G. (toim.), lk 10.

Alvre, M., lk 21.

Haas, Õ. Ja Siska, V. (toim.), lk 24.

⁴¹ Austraalia valitsuse salajane Balti riikide müügitehing. (1974) *Meie Kodu*, 7 august, lk 3.

Kroll, T. (1974) For whom the bell tolls. *Meie Kodu*, 7 august, lk 2.

Meie kahepalgeline peaminister. (1974) *Meie Kodu*, 13. november, lk 2.

⁴² Austraalia on reetnud vabaduse põhimõtted. (1974) *Meie Kodu* 28. august, lk 1.

⁴³ Austraalia valitsuse salajane Balti riikide müügitehing. (1974) *Meie Kodu*, 7 august, lk 3.

Balti riikide tunnustamise hukkamõist. (1974) *Meie Kodu* 14. august, lk 1.

⁴⁴ Balti riigid ei kuulu Nõuk. Liidule kinnitasid demonstrandid Canberras. (1974) *Meie Kodu* 25. september, lk 1.

⁴⁵ Haas, Õ. Ja Siska, V. (toim.), lk 178–179.

⁴⁶ Balti riigid ei kuulu Nõuk. Liidule kinnitasid demonstrandid Canberras. (1974) *Meie Kodu* 25. september, lk 1.

⁴⁷ Märtsen, T., lk 79–80.

⁴⁸ Seeberg-Gordon, J., lk 68.

kuritegusid 20. sajandi jooksul.⁴⁹ Proteste juhtis Ikestatud Rahvaste Nõukogu, kelle seas oli ukrainlasi, poolakaid, juute ja baltlasi ning Austraalia tuntud jurist ja Nõukogude korra vastane Geoffry Ferrow.⁵⁰ Austraalia heale läbisaamisele Ida-Euroopa põgenikega viitab politsei otsus protestijaid mitte laiali ajada ning neid tänada viisaka meelevalduse korraldamise eest.⁵¹ Samuti said protestid positiivset kajastatust Austraalia televisioonis ja ajakirjanduses.⁵² See aitas hoida teemat aktuaalsena austraallaste teadvuses ning näitab heakskiitvat kuvandit, mis neist ühiskonnas esines. Kõige edukamaks kujunesid meeleavaldus Sydneys, kus üks vabaõhukontsert otsustati tühistati Nõukogude korra vastaste protestide tõttu.⁵³ 1979. aasta sündmustest väljendub, kuidas sama eesmärgi eest seisvad rahvad suutsid viisakate meeleavaldustega külma sõja aegseid sündmusi väikese ulatuses, kuid neile tähtsatel teemadel, mõjutada.

Kui Austraalia Eesti seltsid ja ühingud kogesid aja möödudes tegevuse langust koos vananeva liikmeskonnaga, oli Balti Nõukogu suund vastupidine.⁵⁴ Organisatsiooni kõige aktiivsemaks ning poliitilisemaks perioodiks võib pidada just 80ndaid, saades inspiratsiooni oma koduriikide olukorra eest veelgi tugevamalt seista.⁵⁵ Areng toimus Austraalia riigiesindajatega, kellega suhtlus muutus järjest tihedamaks. Iga-aastaseid Balti nädalaid oli Balti Nõukogu korraldanud juba 1968. aastast alates.⁵⁶ Selle raames oli traditsiooniks kujunenud Canberras asuva valitsushoone külastus ning järgnenud pidulik lõunasöök Austraalia erakondade juhtidega, kus oli esindatud ka peaminister.⁵⁷ Baltiriikide küsimust toodi järjest aktiivsemalt parlamendi ja valituse ette, eesmärgiga läbi viia Nõukogude Liidu okupatsiooni tauniv resolutsioon. See saavutati 1985. aastal kui alamkoda ja senat resolutsiooni vastu võtsid põhjendusega iga rahva enesemääramisõigusest, mitmete inimõiguste rikkumisest Nõukogude Liidu poolt ning venestamispoliitika ohust baltlaste keele ja kultuuri säilimisele.⁵⁸ 11 aastaga oli Austraalia Baltiriikide poliitika märkimisväärselt muutunud Nõukogude anneksiooni *de jure*

⁴⁹ „Ingomar Netvili kiri 1979“, ERA.1608.2.1002, 85

„Complimentary Souvenir Program: The Red Army Choir“, ERA.1608.2.1002, 81–83.

⁵⁰ Puna-armee koorile häälekas vastuvõtt. (1979) *Meie Kodu* 24. oktoober, lk 1-2.

⁵¹ Puna-armee koorile „viisakas“ vastuvõtt. (1979) *Meie Kodu* 17. oktoober, lk 1.

⁵² Samas, lk 1.

Puna-armee koorile häälekas vastuvõtt. (1979) *Meie Kodu* 24. oktoober, lk 1-2.

⁵³ „L. Koobas, Punaarmee kartis demonstrante. 20.12.1979“, ERA.1608.2.1002, 84.

⁵⁴ Alvre, M., lk 47.

⁵⁵ Haas, Ö. Ja Siska, V. (toim.), lk 196–197.

⁵⁶ „M. Hennoste kiri E. Jaaksonile 06.03.1968“ ERA.1608.2.1002, 36.

„E. Jaaksoni kiri M. Hennostele 14.03.1968“ ERA.1608.2.1002, 37–38

⁵⁷ Haas, Ö. Ja Siska, V. (toim.), lk 196–197.

⁵⁸ The Parliament of The Commonwealth Australia. Journals of The Senate. 21.02.1985, lk 15–16.

tunnustamisest kuni okupatsiooni hukka mõistmiseni. Selles oli kande mõju Balti esindajate aktiivsel poliitikal, kuid olulisel kohal oli leiboristide erakonna võimuvahetus ja uue juhi suunamuutus.

juhiks sai 1983. aastal Bob Hawke, kes tõi erakonna sisse muutused Baltiriikidest ja nende esindajatega suhetel. Hawkel olid isiklikud kontaktid eestlase Arvi Parboga, kes uuele juhile Baltimaade ajalugu ja kultuuri tutvustas.⁵⁹ Sellega suutis ta erakonna varasemaid seisukohtade väikeste riikide iseseisvumise võimetusest ümber lükata. Eestis sündinud Parbo oli kolinud Austraaliasse 1949. aastal ning ametilt mäeinsenerina jõudis ta Austraalia ärieliidi tippu, juhtides samaaegselt riigi kolme suurimat ettevõtet.⁶⁰ 1978. aastal sai ta seni ainsa eestlasena Inglismaa kuningannalt Elizabeth II rüütli tiitli (*knight bachelor*) Austraalia majandusarengusse panustamise eest.⁶¹ Tema lähedased suhted Austraalia peaministri Bob Hawkega võisid tuleneda tema aktiivsest majanduslikust poliitilisest tegevusest. Parbo oli organisatsiooni Business Council of Australia asutajaliige ja president 1983–84, koondades riigi 100 suurimat majandusettevõtet ning juhtis selle teemalist suhtlust valitsusliikmetega.⁶² See lõi talle vajalikud kontaktid peaministriga suhtlemiseks ning võimaluse baltiriikide olukorra tõstatamiseks. Hawke Austraalia peaministrina, sai oma valitsusperioodil 1983–1991 Baltiriikide iseseisvumisliikumise aktiivseks toetajaks ning võttis korduvalt sõna nende vabastamise vajadusest.⁶³ 1990 saatis ta isikliku kirja Nõukogude Liidu juhile Mihhail Gorbachovile, nõudes temalt Baltiriikidega iseseisvuskõneluste alustamist.⁶⁴ Kuigi täpset osatähtsust Parbo isiklikel kontaktidel Hawkega on raske kindlaks määrata, on võimalik Austraalia toetust Baltiriikide iseseisvumisele seostada eesti põgenike ning Balti Nõukogu mitmekümne aastase tööga.

⁵⁹ Griffiths, Anthony R. G, lk 90, 94.

⁶⁰ Estonian World veebileht. Kasutatud 11.11.2024. [Sir Arvi Parbo, an Estonian-Australian mining entrepreneur and a knight – obituary](#)

Archive Today veebileht. Kasutatud 11.11.2024. [TLÜAR väliseesti isikud](#)

⁶¹ Mägi, V. ja Valmas, A. Eesti teadlased ja insenerid välismaal. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2011, lk 213.

⁶² Samas, lk 214–215.

⁶³ Vare, T. (1989) Balti poliitikategelased Austraalias. *Noorte Hää* : ELKNÜ Keskkomitee häälekandja, nr. 277, 2 detsember, lk 3.

Griffiths, Anthony R. G, lk 95–96.

⁶⁴ Griffiths, Anthony R. G, lk 94.

Kokkuvõte

Eesti kogukond Austraalias, mis koosnes peamiselt Nõukogude okupatsiooni eest pagulusse jõudnutest, suutsid 20. sajandi vältel end Austraalia ühiskonda sisse sulandada, säilitades samaaegselt enda identiteedi ja rahvuskultuuri püsimise. Seda tõestab seltside ja huviringide tegevus, mis on suurimates linnades praeguseni tegutsevad. Põgenikest eestlastele oli oluline oma rahvuse ja riigi eest seismine lisaks kultuurilisele tegevusele ka poliitilisel tasandil. Selleks suheldi eesti pagulusorganisatsioonidega ülemaailma, Austraalia riigi esindajatega ja teiste Ida-Euroopa põgenikega. Väliseestlastele üheks olulisemaks platvormiks kujunes lähinaabritega moodustatud Balti Nõukogu, mis võimaldas väikeriikide esindajatel efektiivsemalt oma huvide eest seista. Peamisteks tegevusteks kujunesid meeleavaldused ja protestid, millest kõige suuremahulisem oli 1974. aastal Austraalia valitsuse otsuse üle Nõukogude anneksiooni *de jure* tunnustada. Balti Nõukogu teine oluline tegevus oli suhtlus Austraalia poliitikute ja võimuesindajatega, mida esines enim 80ndatel. Selle edukust tõestab 1985. aastal vastuvõetud resolutsioon Nõukogude Liidu okupatsiooni taunimisest ning Austraalia valitsuse avalik toetus Balti riikide iseseisvuse taastamisel. Eesti pagulastel olid kogu uurimuses käsitletaval perioodil head suhted Austraalia poliitilise eliidiga ning neile kuulus Austraalia elanikkonna toetus. Põgenike jõudmisega Austraaliasse loodi neile vastuvõtlikud elutingimused ning meedias esines neist püsivalt toetav kajastus, mis annab aimdust sealses ühiskonnas levinud eestlaste positiivsest kuvandist. Austraalia poliitilise eliidi toetust eesti kogukonnale tõestab 1968. aastal EV aastapäeva õnnitluste kirjad nii valitsuse- kui opositsioonijuhilt. Kuigi eestlaste kogukond oli 1974. aastal leiboristide juhitud valitsuse otsuses pettunud, püsis suhtlus opositsioonierakondadega, kes neile jätkuvalt poolehoidu avaldasid ning võimuvahetusega otsust kiirkorras muutsid. 80ndatel muutsid oma seisukohta leiboristid, kes olid seni eestlaste iseseisvumist välistanud ning nende juhtimisel sai Austraaliast oluline toetaja Baltiriikide taasiseseisvumisel.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad:

Rahvusarhiiv. Kirjavahetus Eesti Seltside Liidu jt. eestlaste organisatsioonidega Austraalias, teadmiseks saadud materjalid, ERA.1608.2.1002.

National Archive of Australia. Recognition of Foreign States - The Baltic States, A1838, 1506/2 Part 1.

The Parliament of The Commonwealth Australia. Journals of The Senate. 21.02.1985.

Allikaline perioodika:

Meie kodu = Our Home. Australian Estonian Weekly. Sydney: Sydney Eesti Selts.

Noorte Hää! : ELKNÜ Keskkomitee häälekandja, nr. 277, 2 detsember 1989.

Kirjandus:

Alvre, M. Eestlased Austraalias 100 aastat. Austraalia Eesti Seltside Liit, 2018.

Annus, E. The Problem of Soviet Colonialism in The Baltics, *Journal of Baltic Studies*, vol. 43, no. 1, 2012, lk 21–45

Diamond, J. Murrang: Kriisis riikide pöörded. Vodja, M. (tlk.) Tallinn: Postimehe Kirjastus, 2023.

Griffiths, Anthony R. G. FREE THE BALTICS': AUSTRALIAN PUBLIC OPINION ON THE BALTIC STATES. *Journal of Baltic Studies*, vol. 25, no. 1, 1994, lk. 89–98.

Haas, Õ. Ja Siska, V. (toim.) Eestlased Austraalias. I. Adelaide: Ivoret, 1988.

Hennoste, M. Austraalia Eesti Seltside Liit 1952 - 1986 : ajalooline ülevaade. Adelaide: Austraalia Eesti Seltside Liit, 1986.

Kangur, S. Balti kuld, Eesti diasporaa ja Ühendkuningriigi–NSV Liidu vastastikuste nõudmiste leping 1960. aastate lõpul, Tartu Ülikool, 2019.

Neeme, G. (toim.) Eestlased Austraalias II ja Uus-Meremaal, Melbourne: Australian Association of Estonian Societies, 1993.

Mägi, V. ja Valmas, A. Eesti teadlased ja insenerid välismaal. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 2011.

Märtson, T. Balti riikide annekteerimise tunnustamine Austraalia poolt. *Ajalooline Ajakiri*, vol. 135, no. 1, 2011, lk 65–84.

Piirimäe, K. Baltic Appeal to the United Nations and the failed attempt to spread anti-colonial self-determination to Europe, 1966-1971.

Seeberg-Gordon, J. Endorsing Annexation? The Whitlam Government's De Jure Recognition of the Soviet Baltic States. *Australian Journal of Politics and History*, vol. 69, 2023, lk 647–666.

Wesley, M. Australian Thinking About Asia. *War, Strategy and History: Essays in Honour of Professor Robert O'Neill*, lk 285–300.

Veebimaterjalid:

Alvre, M. Ja Alvre, T. The establishment of the Estonian Society of Sydney (Sydney Eesti Selts “Eesti Kodu Linda”) and creation of its own home. 2017. Sydney Eesti Selts veebileht. Kasutatud 09.11.2024. <https://sydneyeestiselts.org.au/wp-content/uploads/2022/12/History-of-Sydney-Estonian-House.pdf>

Archive Today veebileht. Kasutatud 11.11.2024. TLÜAR väliseesti isikud

Austraalia Eesti Seltside Liit. Adelaide’s Estonian Cultural Centre veebileht. Kasutatud 10.11.2024 <http://www.adelaide.eesti.org.au/aesl.html>

Eesti Arhiiv Austraalias veebileht. Kasutatud 10.11.2024. <https://archives.eesti.org.au>

Estonian World veebileht,. Kasutatud 11.11.2024. Sir Arvi Parbo, an Estonian-Australian mining entrepreneur and a knight – obituary

Wikileaks: Australia abandoned non-recognition looking at Baltic immigrant vote. *Postimees*, 15.03.2013. Kasutatud 21.10.2024. <https://news.postimees.ee/1202860/wikileaks-australia-abandoned-non-recognition-looking-at-baltic-immigrant-vote>